

ZARYS HISTORII ARCHIWUM DOKUMENTACJI MECHANICZNEJ/ NARODOWEGO ARCHIWUM CYFROWEGO*

1. Początki

Archiwum Dokumentacji Mechanicznej powołano na mocy zarządzenia prezesa Rady Ministrów nr 199 z dn. 16.08.1955 roku jako „centralne archiwum państwowe obejmujące materiały archiwalne powstałe i utrwalone sposobem foto- i fonograficznym” (Monitor Polski z 1955 r. nr 74, poz. 917). Wraz z rozwojem nowych technologii w dziedzinie zapisu informacji i obrazu do zasobu ADM zaczęły trafiać również materiały filmowe.

Niefortunna i niezrozumiała w gruncie rzeczy nazwa, z której nie wynikało dokładnie, jakimi materiałami Archiwum się zajmuje, sprawiała od początku rozmaite problemy. Mimo to Archiwum Dokumentacji Mechanicznej było pionierem w zakresie prac z materiałami audio-wideo w Polsce i stworzyło podstawy metodologiczne ich opracowywania dla archiwów i innych podmiotów wytwarzających lub gromadzących dokumentację audiowizualną.

Pierwszy statut, który nadano Archiwum 15 maja 1956 roku, ustanawiał tylko jeden oddział – fotograficzny, nieco później założono Oddział Nagrań Dźwiękowych i Filmów i Pracownię Mikrofilmową. Dalsze szczegółowe podstawy działalności Archiwum Dokumentacji Mechanicznej wyznaczyła ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1396 i Nr 241, poz. 2074) oraz statut ADM z dnia 14 maja 2003 r. W chwili obecnej trwają prace nad statutem Narodowego Archiwum Cyfrowego.

2. Charakterystyka działalności

Zgodnie z powyższymi regulacjami, jednym z podstawowych zadań Archiwum Dokumentacji Mechanicznej było kształtowanie i nadzór nad państwowym zasobem archiwalnym. W praktyce sprowadzało się to do prowadzenia ewidencji państwowych jednostek organizacyjnych działających na terenie Warszawy, wytwarzających audiowizualne materiały archiwalne i prowadzących archiwa zakładowe, przeprowadzania kontroli w tych jednostkach, opiniowania i zatwierdzania normatywów archiwalnych w zakresie dokumentacji archiwalnej, nadzoru nad brakowaniem dokumentacji niearchiwalnej oraz

szkolenia pracowników pod kątem pracy z materiałami audiowizualnymi.

W zakresie gromadzenia i zabezpieczania audiowizualnych materiałów archiwalnych Archiwum zajmowało się:

- przyjmowaniem materiałów archiwalnych z instytucji państwowych i od osób prywatnych
- profilaktyką i konserwacją własnego zasobu
- rozmieszczaniem i zabezpieczaniem materiałów archiwalnych, poprzez zapewnianie im optymalnych warunków przechowywania
- opracowywaniem normatywów dotyczących przechowywania i ochrony materiałów audiowizualnych.

Do ważnych funkcji, jakie na polu działalności archiwalnej pełniło ADM, zaliczyć należy ewidencjonowanie i opracowywanie audiowizualnych materiałów archiwalnych. Z 50 zespołów składających się na zasób ADM/NAC 4 są otwarte, czyli wciąż dopływają do nich materiały, natomiast 12 jest nieopracowanych lub znajduje się w trakcie opracowania. Ponadto Archiwum zajmowało się doradztwem dla archiwów państwowych w zakresie opracowywania materiałów audiowizualnych oraz inicjowaniem prac nad normatywami i instrukcjami dotyczącymi ewidencjonowania i opracowywania materiałów archiwalnych dla wszystkich jednostek wytwarzających audiowizualne materiały archiwalne.

Z punktu widzenia działalności publicznej, jednym z ważniejszych zadań Archiwum Dokumentacji Mechanicznej było udostępnianie i popularyzacja zasobu. Korzystają z niego wydawcy prasy codziennej i periodycznej, wydawnictwa książkowe, instytucje administracji publicznej, inne archiwa, producenci radiowi i telewizyjni, uczniowie i studenci kierunków humanistycznych, historycy, kolekcjonerzy i osoby prywatne. Udostępnianie zasobu rozpoczęto na szerszą skalę w 1958 roku, ale notuje się je systematycznie dopiero od lat siedemdziesiątych. W okresie 1971-1975, 764 klientom udostępniono ponad 200 tys. jednostek archiwalnych (j.a.) fotografii, prawie 1400 j. a. nagrań i 20 tytułów filmowych. Wykonano również ponad 8 tys. odbitek fotograficznych i 4,5 tys. kopii fragmentów nagrań. Liczba korzystających stale się zwiększała. W 2004 roku udostępniono ponad 172 tys. j. a. fotografii, w tym ponad 9 tys. zdjęć zeskanowanych oraz 460 j. a. nagrań. W pracowni naukowej z materiałów korzystało ponad 900 użytkowników, natomiast drogą elektroniczną udostępniono zasób prawie 4 tys. klientów. W ostatnim roku istnienia ADM udostępniono i zreprodukowano dla użytkowników ogółem prawie 180 000 zdjęć, z czego ponad 8000 w pracowni naukowej. Do najczęściej udostępnianych tematów należą te, które wiążą się z rocznicami ważnych wydarzeń historycznych, działalnością znanych Polaków oraz

obrazujące różne dziedziny życia w międzywojennej i powojennej Polsce.

Innym sposobem popularyzacji zasobu jest organizowanie wystaw i pokazów materiałów archiwalnych. Mowa tu nie tylko o prezentacji własnego zasobu, ale również o współpracy z innymi archiwami i instytucjami kulturalno-edukacyjnymi. Pierwszą wystawą, na której zaprezentowano zasób fotograficzny ADM była ekspozycja w Krakowie z okazji 40-lecia Rewolucji Październikowej w 1957 roku. Inne duże wystawy organizowane przez Archiwum Dokumentacji Mechanicznej zatytułowane były: „Ludzie sztuki w zbiorach ADM” (1973 r.), „Jaka byłaś, Warszawo” (1973 r.), „Historia zatrzymana w kadrze. Polska w okresie II wojny światowej” (1979 r.), „Ze starego albumu” (1981 r.) oraz z okazji 50-lecia Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa (2002 r.). W 2004 roku ADM było współorganizatorem wystaw „Przełamywać bariery, budować mosty – wojna na fotografiach polskiego i niemieckiego żołnierza” i „Czterdziesty Czwarty” w 60 rocznicę wybuchu powstania warszawskiego. Ponadto fotografie z zasobu ADM prezentowano na innych wystawach upamiętniających rozmaite wydarzenia historyczne, polityczne czy kulturalne. W 2007 roku fotografie prezentowane na wewnętrznej wystawie w Oddziale Fotografii, zostały następnie zaprezentowane na wystawie w Muzeum Arsenał w Zamościu pod tytułem „Lata dwudzieste, lata trzydzieste. Społeczeństwo II RP, technika, kultura i życie codzienne”. Na stacji metra Świętokrzyska nastąpiło (kolejne) otwarcie w ramach przedsięwzięcia - POCIĄG DO SZTUKI – z cyklu „Warszawa jest wielka” - wystawy pt. „Największe rekordy i ciekawostki Warszawy”. ADM było partnerem tej wystawy. Materiały fotograficzne były ponadto wykorzystywane do około kilkudziesięciu wystaw organizowanych przez różne instytucje.

Szczególną uwagę Archiwum przykładało do upowszechniania materiałów archiwalnych wśród młodzieży szkolnej i akademickiej. Organizowano prelekcje na temat archiwizacji materiałów audiowizualnych i prezentacje zasobu.

3. Warunki lokalowe

Wczesne lata działalności ADM prezentują się stosunkowo skromnie, szczególnie jeśli chodzi o warunki lokalowe. Personel ADM miał do dyspozycji początkowo trzy, a po utworzeniu Oddziału Nagrań Dźwiękowych i Filmów, cztery pomieszczenia w siedzibie Archiwum Państwowego m.st. Warszawy przy ul. Krzywe Koło 7. W 1957 roku Oddział Nagrań Dźwiękowych i Filmów, przeniesiono do budynku Archiwum Głównego Akt Dawnych przy ul. Długiej, a rok później zorganizowano składnice mikrofilmów w Toruniu i Malborku. W 1958 roku Archiwum Państwowe m.st. Warszawy przekazało ADM jeszcze

jedno pomieszczenie w swojej siedzibie. Rok 1962 to czas wielu przemian dla Archiwum. Oddział Nagrań Dźwiękowych i Filmów, Pracownia Mikrofilmowa oraz magazyny fotografii, nagrań, filmów i mikrofilmów zostały przeniesione do budynku Biblioteki Narodowej przy ul. Hankiewicza 1, a Oddział Fotografii ulokowano w AGAD. Jednak już rok później dyrekcji, działowi administracyjno-finansowemu i ponownie Oddziałowi Fotografii przydzielono sześciopokojowy lokal przy ul. Świętojerskiej 24. Ten układ funkcjonował najdłużej, bo aż do 2000 roku, kiedy to udało się zgromadzić wszystkie komórki organizacyjne w jednym miejscu. Od tego momentu siedziba Archiwum Dokumentacji Mechanicznej mieści się wspólnie z Archiwum Akt Nowych w budynku przy ul. Hankiewicza 1.

4. Kadry i kierownictwo

Od początków istnienia Archiwum Dokumentacji Mechanicznej borykało się z problemami kadrowymi. Brak wykwalifikowanego personelu z doświadczeniem archiwalnym, częsta fluktuacja pracowników oraz nieznamość metod pracy z materiałami audiowizualnymi powodował trudności w zakresie opracowywania zasobu. W pierwszym roku istnienia ADM zatrudniało 12 pracowników, w tym 4 archiwistów. W kolejnych latach liczba personelu systematycznie się zwiększała, jak również podnosiły się jego kwalifikacje. W swojej 52 letniej historii Archiwum Dokumentacji Mechanicznej miało 7 dyrektorów: mgr. Romana Nowickiego (1955-1962), Elżbietę Landau-Paszkowską (1962-1975), mgr. Helenę Karczową (przejęciowo w 1975 roku), dr. Jana Bonieckiego (1975-1997), mgr. Krzysztofa Pątka (1997-2003), a od 2003 roku funkcję dyrektora pełniła mgr Ewa Podgórska. Ostatnim dyrektorem Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, a zarazem pierwszym dyrektorem Narodowego Archiwum Cyfrowego jest dr Nikodem Bończa Tomaszewski.

5. Powołanie Narodowego Archiwum Cyfrowego

Wzrost znaczenia technik cyfrowych i konieczność dostosowania się do wymogów społeczeństwa informacyjnego, opartego na szybkim i otwartym dostępie do informacji skłoniły władze archiwów do rozszerzenia profilu działalności ADM. konieczna stała się także zmiana nazwy, na bardziej odpowiadającą nowemu obliczu instytucji. Narodowe Archiwum Cyfrowe przejęło wszystkie zadania realizowane do tej pory przez Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, dodatkowo biorąc na siebie odpowiedzialność za m.in. digitalizację tradycyjnych materiałów archiwalnych, udostępnianie informacji o

zbiorach archiwalnych i materiałów archiwalnych, także on-line, informatyzację archiwów państwowych (ze szczególnym uwzględnieniem technologii „open source”) oraz gromadzenie dokumentów elektronicznych wytworzonych w administracji państwowej.

Filip Kwiatek

* tekst jest skrótem artykułu „W 50. rocznicę powstania Archiwum Dokumentacji Mechanicznej”, który ukazał się w „Kronice Warszawy” nr 1/2005